

H. le R. Slabbert

ENKELE BEDENKINGE OOR DIE VERVANGINGSPROCÉDÉ AS LITERÊRE HANDGREEP

ABSTRACT

In this article the author voices some objections against the so called substitution procédé as method in understanding the poetry of Breytenbach. This method was devised by Cloete and followed up by Lombard in her doctoral study and in article(s).

The author is adamant that the substitution procédé is unnecessary for the understanding of Breytenbach's poem "Klanke vir daeraad" (sounds for break of day). Furthermore: this method spurs a naive logic that actually hinders the understanding and can lead to far-fetched interpretation.

In conclusion the reader is made aware of the pitfall of "reception" and that substitution actually distorts the text.

Luidens 'n artikel van Lombard (1984:34) oor "Vervanging en aanverwante verskynsels" steun sy op 'n uitgangspunt van Cloete, te wete sy "metode (. . .) om ongewone woordkombinasies en beelde in Breytenbach se poësie deur 'n vervangingsmetode te verklaar."¹ Die vraag wat

1. Lombard (1984:36) slaan op Cloete (1985).

vir my hier ter sake is, is tweeledig: is só 'n leeswyse werklik nodig, en bevorder dit die verstaan van die gedig? Hierop gee Lombard (Cloete) 'n effense antwoord in die woorde "(d)ie vervangings 'ontpoëtiseer' die gedig, maar dit demonstreer weer andersyds dié poëtiese krag van wat wél daar staan" (Lombard, 1984:37). Dit is veral oor hierdie metode waarvoor ek in die volgende paragrawe enkele bedenkinge moet uitspreek.

Op die uitspraak van Lombard (Cloete) af, vind ek met die logika van die argument nie fout nie; immers, dit laat die fokus op die onvervangbaarheid van die (poëtiese) woord (plus sy betekenis) wat juis aan die gedig sy "statuur" gee, val. Hierdie onvervangbare woord(e) gee egter (skynbaar) leesprobleme aan die (oningewyde?) leser. Dit is dan om hierdie rede dat "tekstueel aanvaarbare vervangingsmoontlikhede" (Lombard, 1984:37) as metode aan die hand gedoen word, om aldus met hierdie literêre handgreep (of handvat) sogenaamde beeldspraakprobleme op te los. Dit sou dan 'n metode wees om verskuilde betekenis te agterhaal, en die leser skynbaar op dié wyse help. Omdat Lombard juis Cloete se hantering van "Klanke vir daeraad" (Breytenbach se gedig uit *Lotus*, 1970) as vóórbeeld neem, volstaan ek met enkele opmerkings oor dié gedig.²

Eers dan die gedig:

KLanke vir die daeraad

- (1) vaak in die laatnamiddag
- (2) vou ons vroom ons woorde toe;
- (3) die dag loop soet-soet
- (4) uit by die raam,
- (5) mossies fluister
- (6) op die denneboom se tong,
- (7) 'n beenmaan proe
- (8) reeds aan die eerste skywe duister;
- (9) ek pak die vuur,
- (10) jy maak die kos,
- (11) dis die wolwe-uur
- (12) maar daar's wagtervoëls en mure
- (13) tussen ons en die bos;

2. Lombard pas vervanging toe op 'n gedig uit *Voetskrif* (1976). Dié toepassing bespreek ek nie.

- (14) netnou gaan soek ons ons sin
- (15) en frases van 'n bed
- (16) en lê daar witter woorde in,
- (17) of alleen laggende klankies vir môre

Volgens Cloete/Lombard lewer byvoorbeeld reël 2 die volgende ver-
vangingsmoontlikhede:

- 2a: *maak* ons vroom ons woorde *stil*
of
- 2b: *bêre* ons vroom ons woorde *weg*.

Verder word daar gesê: “*Woorde* kan egter self vervang word:

vaak in die laat namiddag (sic)
sluit ons vroom *onself* toe

Die vervanging:
sluit ons vroom *onself* toe
in plaas van
vou ons vroom ons *woorde* toe

kom daarop neer dat *woorde* en *onself*, dit wil sê die sprekers van die
woorde, identies word.”³

As ons hierdie (myns insiens naïewe) logika nog verder voer, kry ons:

2c: maak/bêre/sluit . . . onself stil/weg/toe

met interessante kombinasies:

ons sluit onself stil
ons maak onself weg,
en so meer!

Volgens hierdie soort (skynbaar kreatiewe) lees word (“word”):

beenmaan > beenwitmaan
(denneboom se) tong > top, tak,
en so aan.

3. Aldus Lombard, 1984:37. Kyk ook my opmerking voetnoot 4.

Hierdie soort (myns insiens eerder 'n *verskraalde tipe*) lees is beslis nie verhelderend vir die werklike verstaan van die gedig nie. Dit lê eintlik voor die hand: die leser lees nie “wat er staat” nie – hy lees al “om” die gedig (heen).

Nou moet ek erken dat hiërdie (eenvoudige) gedig van Breyten vir my geen lees/verstaan probleme gelewer het nie. En ek meen die rede is dat die gedig genoegsaam/*selfverklarend* is en gevolglik *nié om 'n vervangingsprocedé vra nie*; trouens, ek meen juis Lombard se “verklaring” van reël 2 doen die gediginhoud geweld aan. Dit is dus op die gevaar van hierdie tipe in-leeskunde af dat “vervanging” as (literêre) handgreep vir my verdag word.

Vervanging (as tegniek) wil skynbaar gesien word as deel van die inter-aksie tussen die teks en die leser. Nou is dit so dat die teks (resepsie-gewys) eers deur die leser se betekenis-toekenning (resepsie-ontsluitings) “gerealiseer” word. Dog – en dit is belangrik – substitusies moet tekstueel gemotiveer (kan) word. En juis hier lê die knoop in die woorde van Malan (1985:15): “Om by die ‘ideale’ lesing (resepsie) uit te kom, moet ons die teks so sistematies en kontroleerbaar as (sic) moontlik beskryf en samehange aantoon.”

Ek meen die teks, met as afspringpunt die gedigtitel “Klanke vir daeraad”, bevat voldoende “leidrade” om die leser op die sisteem en samehange in die teks bedag te maak. Die klanklike (vokale) en die tydsaspek (temporale) is twee duidelike drade met die volgende woorde as knooppunte:

TYD	KLANK (tong, taal)	
r.		
(1) vaak laatnamiddag	. . .	(Rustige toonaard
(2) vou toe	woorde	a.g.v. lang vokale,
(3) die dag loop	soet-soet	“trae” klanke, sagte
(4) uit	. . .	frikatiewe e.d.)
(5) . . .	fluister	
(6) . . .	tong	
(7) maan	proe	
(8) reeds duister	. . .	

Dit lyk vir my 'n baie bruikbaarere “metode” as 'n “bedinkte” vervangingsstabel!

Ten opsigte van die *beeldspraak* in reëls 7 en 8 wat moontlik “duister” kan wees:

- (7) ’n beenmaan proe
- (8) reeds aan die eerste skywe duister;

dit lyk vir my heel *onnodig* om “beenmaan” (volgens Lombard, 1984:38) “uit te brei”⁴ tot “beenwitmaan” omrede die (kleur-) betekenis (van) *wit* reeds (by implikasie) in die betekenisgeheel van “been” en “maan” ingebed is. (Ook uit reël 8, in die opposisie met “duister”, is die geimpliseerde “wit” duidelik.)

Ten slotte moet ek op die gevaar van growwe interpretasie wys wat myns insiens deur die vervangingsprocedé in die hand gewerk word. Lombard sê oor *proe*:

“Na *proe* in 7 kan ’n mens iets verwag soos *vrug* in plaas van *duister*:

’n *beenwitmaan* proe
reeds aan die eerste skywe (van ’n) *vrug*

Deurdad die duister soos ’n *vrug* geëet kan word, verloor dit sy *bedreiging*.” (My kursivering – H.leR.S.)

Hierdie interpretasie val heel uit toon met die rustigheid (en speelsheid!) van hierdie vers. Weliswaar word daar later (in reël 11) genoem: “dis die wolwe-uur” (weer eens: tydverloop) dog dit is dié soort wolf van die Rooikappiesprokie. Die “ons” is hierbinne, by die vuur, veilig, want:

- (12) (. . .) daar’s wagtervoëls en mure
- (13) tussen ons en die bos;(.)

Uiteraard kan ek dus ook nie met ’n uitspraak soos die volgende saamgaan nie: In die titel “Klanke vir daeraad” kán klanke deur *lig* vervang word: (lig vir daeraad). My stelling is dus klink en klaar: woorde kán nie net vervang word omdat dit die léser pas nie – dan máák die leser die gedig óór, en *waninterpreteer* hy/sy. Op hierdie wyse word

4. Is uitbreiding ook identies aan vervanging?!

die literatuurwetenskap nie gedien nie. Breytenbach se poësie vra dalk (soos wat die artikerskrywer betoog) dikwels 'n toevoegende of 'n weglatende lees, of wat sy noem 'n voltooide lees van die halfvoltooide (sic), maar in die eerste plek vra dit 'n lees van die meester self, en nie 'n toepassing van 'n literêre foefie nie.

BIBLIOGRAFIE

- CLOETE, T.T. *red.* 1985. Gids by die literatuurstudie. Pretoria: HAUM-Literêr.
- MALAN, C. 1985. Die wetenskaplike werkwyse (*In* T.T. Cloete *red.* Gids by die literatuur. Pretoria: HAUM-Literêr.)
- LOMBARD, M. Vervanging in die poësie van Breyten Breytenbach. *Literator*, 5(2): 34–43.